

גידה ההיכל

לע"נ הטהורה של מורנו ורבינו עט"ר הגה"צ מרן רבי משה יעקב ווייס בן הגה"ק רבי אברהם צבי זצ"ל נלב"ע ח"י בטבת תשע"ב

זמני כניסת ויציאת השבת			
הדה"נ	מוצ"ש	ר"ת	
7:22	8:25	8:56	ב"ב
7:06	8:22	8:59	ירושלים

יו"ל ע"י בית המדרש הגדול "היכל אברהם צבי" נוה אחיעזר
 בנשיאות מורנו הגאון רבי יצחק ישעי' ווייס שליט"א גאב"ד נוה אחיעזר
 רח"ו נחשוני 3 (מאחורי בירנבוים 7-9), נוה אחיעזר בני ברק
עש"ק פרשת ואתחנן (נחמו) י"ד באב תשפ"א, גליון מס' 575

חידה לפרשת השבוע

שאלה:
 מי בפרשה סגן נהור?
 תשובה:
 אלף.

נושא הלכתי לפרשת השבוע

משיעוריו של הגאון רבי יצחק ישעי' ווייס שליט"א
 גאב"ד נוה אחיעזר – בני ברק

הדברים נכתבו להגדיל תורה ולהאדירה, ולא להלכה למעשה

צורת קשר תפילין של ראש

וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְמַטְפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ. [דברים, ה.]

שאלה: האם מי שאבותיו נהגו בקשר תפילין של ראש מרובע ראוי שיחליפו לקשר המכונה 'מעין דל"ת'.

עם ד' רמזי לד' בתי ולקשר תפילין מאחור, ד' כפולה, אופ' הכי ש' כפולה. ולא נתקרה דעתי עד שעליתי לא"י, ועשו לי תלמידי האר"י זלה"ה קשר כצורת ד' כפולה. וקשר זה אי אפשר ללמודו אלא במראית העין, כי הוא צורת ד' כפולה בחוץ, כזה ס. ודע כי גם היו"ד של קשר היא כפולה, נמצא שיש בתפילין שני שדי, עכ"ל. גם בספר משנת חסידים [תיקון תפילין י"ד, א.] הביא קשר זה, וז"ל: וקשר זה הוא בצורת ד' כפולה, ראשה של זו ברגלה של זו, כשני הדל"ת"ן שבמ"ם סתומה.

נהרא נהרא ופשטיה

אם כי מצאנו בפוסקים האחרונים כאלו שנתנו עדיפות לקשר אחד על חברו, ואף תמחו על הנהוגים אחרת, רובם נקטו שהנח להם לישראל אם אינם נביאים וכו', וכפי שאמרו חז"ל [חולין י"ח, ב.] נהרא נהרא ופשטיה. ואף המשנה ברורה (לב, רלג), לאחר שהביא שיש שעושים קשר כמ"ם סתומה שנראה כשני דל"ת"ן משני צדדין רגלו של זה בצד ראשו של זה [קשר ג, דל"ת כפולה], כתב על קשר זה רק 'ועיין בספר [שערי אמת] תפארת אריה [להגרמ"ל ליטש ראזענבוים, אר"ח לב, ג. א.] שהביא בשם תשובה מאהבה [ח"ב, הנהגות למג"א כו, טז], והסכים עמו לדינא דאלו העושים קשר של דל"ת [בואר א"י"ה לקמן כוונתו] מכוון יותר לדינא. נהור ולא הזכיר כלל את ההתבטאויות החריפות שהובאו בספרים הנ"ל נגד הקשר זה, כגון 'קשר שהמציאו החדשים מקרוב זה חמישים שנה... ולא תאמרו קשר לכל אשר יאמרו החדשים קשר'. והוא כדברינו, שכיון שידע ה'חפץ חיים' שקשר זה מקורו מקדושי עליונים ונהגו בו בדור שלפניו ישראל קדושים, נמנע מלהזכיר לשונות גנות על מנהג זה ולהורות להחליפו.

המזהירים שאין לעשות קשר מרובע

אולם בחדש שבט תשכ"ו פורסם בחוצות ירושלים כרוז הזהרה מאחד מבתי הדין שבעיר, וזה לשונו: הננו להודיע בזה דעתנו "דעת תורה", כי קשר תפילין של ראש הנעשה "מרובעת" כזה [צ"ע א] יש בו פקפוקים רבים. והנכון יותר לדינא עפ"י בעלי השלחן ערוך והפוסקים הראשונים והאחרונים יש לעשות קשר תפילין של ראש בצורת "דל"ת" דוקא, כזה [צ"ע צ"ע ב]. ומכאן אזהרה חמורה לכל סופרי סת"ם היו"ד שיקפידו ע"ז, ואל יאמרו קשר לכל אשר יאמר העם קשר... ולהשומעים יונעם ותבאו עליהם ברכת טוב. ובזכות קיום מצוה יקרה זו כמאמרה נזכה בעזרת השם

קשר תפילין של ראש נראה בו דל"ת

בגמרא מנחות (לה, ב.) אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, קשר של תפילין הלכה למשה מסיני. אמר רב נחמן ונוייהן לבר [וכן הוא בעירובין צז, א.], וברש"י: קשר של תפילין, שישים הרצועות על ראשו [בעניין] שיהא דל"ת, כדי שיהא שדי נראה עליהן, ודין נראה בקמט בית חיזונה שכפל הקלף כעין ש"ן, ודל"ת נראה בקשר, ויו"ד נראה באותו של יד כמין רצועה קטנה וראשה כפוף מעט כמין יו"ד. וכבר כתב הרמב"ם [תפילין ג, א.]: וקושר קשר מרובע כמין דל"ת, וקשר זה צריך כל תלמיד חכם ללומדו, ואי אפשר להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין.

המנהגים כיום בעשיית הקשר

בימינו נהגו עדות ישראל לעשות את קשר התפילין של ראש בעיקר בשלשה אופנים שונים בצורתם¹, וברור שכל קשר קרוי בפי עושי 'קשר ד', שהרי עושים אותו כדי לקבל צורת ד', ולהבדילו מקשר היו"ד, [וטעו בזה כמה מהדנים בנידוננו, ובפרט בקונטרס 'קשר הדל"ת של תפילין'], שסברו שכל הכותב 'קשר ד', כונתו לקשר 'כעין ד' המובא לקמן], אך אנו נכנה את הקשרים לפי צורתם הפשוטה². א. 'הקשר המרובע', שקוראים אותו גם 'קשר פשוט', שהיה נפוץ עד דורנו בכל תפוצות הגולה, ואף בתימן נהגו רק בו, כעדות העולת יצחק [רצ"ב, ב, כג.]. והיודע עד כמה נזהרו בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם שלא לשנות ממנהג אבותיהם [עד הופעת החסידות, מה שהיה מהסיבות להתנגדות לחסידות כידוע. ועד הנהגת מנהגי הגר"א], יבין שתפוצת קשר זה ברחבי הגולה, מוכיחה שקשר זה ה' נהוג כבר בזמן רבותינו הראשונים לפחות, [מלבד מה שמוכח כן מהמהר"ל ומספרי הסת"ם שהביא הבית יוסף, כדלקמן]. ב. קשר ב'צורת דל"ת', שנתפשט מאוד בעשרות השנים האחרונות, ויש אומרים שהיה נהוג כבר בזמן התרומת הדשן, כמבואר לקמן. ג. קשר של 'שני דל"ת"ן, שהונהג סמוך לזמן האריז"ל, כמו שהעיד המהר"ם די לונזאנו בספרו עדי זהב [כת"י על הלבוש], כמובא בשמו בהגהה בפרי עץ חיים [דרושי התפילין ה.] ובמצת שימורים [עב, ד.] ושאר ספרים, וזה לשונו: קשר זה נעלם מעיני רבים, ובבחרותי הוקשה לי, כי הקשר שהיה לי היה כצורה זו [צ"ע קשר מס' סתומה צ"ע א], והוקשה לי כי אלו הם ארבע מרובעים, ואנן צורת דל"ת בעיני, ולא מנין דל"ת שהוא ארבעה. ועוד כי צורה זו יש עושים אותה גם במפנים, ואנן בחוץ דוקא אמרינן. ועוד כי בזהוה [פנחס רנ"ח, א.] אמרו ד' כפולה, [שכתב: ש' דאברע ראשין,

2. ואלו הן. א. קשר מרובע. ב. קשר כעין דל"ת. ג. קשר דל"ת כפולה.

1. האריכו מאוד האחרונים בענייני קשרים אלו, ואף ספרים מיוחדים נתחברו להוכיח איזה קשר הוא הראוי, וכמו שפירטתי מעט בהמשך דברי. ואציין את הספר פרי אליעזר (פולק) שמאריך להוכיח את קדמות ונכונות הקשר המרובע. וספר קשר הדל"ת של תפילין [בהמשך אכנהו קה"ש] (מהגר"א בקר) שמאריך להוכיח את נכונות קשר 'כעין ד'. - כדרכי נגעת י רק בקצה המטה ביערת הדבש, והארתי יק מספר נקודות מקוצר הייעוץ.

ית"ש שיקיים בנו "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. - הזהרה זו פורסמה בסמוך לפרטוס קונטרס בשם 'תפארת חיים' בענין קשר תפילין של ראש בצורת דלי"ת דוקא, שחיבר אחד מחברי בית הדין הנ"ל, ה"ה הגאון רבי חיים שרגא פייביל פראנק זצ"ל. - איסור זה מבוסס על ההנחה שמנהג הקשר המרובע מחודש הוא, ולכן יש כח ביד מאן דהו לאסור לנהוג בו. ונברר בס"ד שהנחה זו מוטעית, ונהגו בקשר זה כבר בימי הראשונים.

עדות ר"ט ווייל שהקשר שלנו הוא 'המרובע'

בשו"ת רבי ידידיה טיאה ווייל (ב) שנדפס מכתב יד לאחרונה (ירושלים תשמ"ג) מאריך שאין לעשות קשר זה. וכתב: חדשים מקרוב באו, ולא ראיתי מעולם רבותי רבנן קשיאני אנשי השם בנגלה ונסתר שעשו כן. וזה דרכם כסל למו, שעושים שני קשרים בשל ראש כמו מם סתומה לגמרי כזה □. ובין קשר לקשר הוא רצועה כשני אצבעות, (רצועה זו מצויה רק בקשר דל"ת כפולה), כי היכי דליהו שתי דלתין... גזרתי עליהם בגזירת הרב דמדינה לכל בני המדינה הסרים למשמעתי, שלא לעשות כן במדינה זו. ומחוייבין לקבל דברי, ופורץ גדר ישכנו נחש, וצריכין בדיקה אחריהם, ולא כל הרוצה ליטול השם וכו'. והארץ מאוד בלשונות חריפים, ואכמ"ל. ובתוך דבריו כתב: אבל הקשר שלנו הוא ג"כ קשר שנזכר [במצות שימורים ועוד], כי הקשר שלנו הוא כזה □, נמצא אב"ג הוא חדא דלת, ובג"ד הוא ד' השני. וכל זה נראה רק מבחוץ ולא מבפנים, כמ"ש במצות שימורים הנ"ל, וליכא שום פילוש, וגם ראשה של זו ברגלה של זו כמ"ס סתומה, אבל לא כמ"ס סתומה. וכו' ומי שמשנה, ראוי לנדונו, שלא להוציא לעז על גאוני הזמנים. הלא אבא מארי הגאון (בעל קרבן נתנאל) ז"ל, וכן רבי המובהק מוה"ר יונתן [אייבשיץ] ז"ל שהיו מארי קבלה, ורזי דאורייתא נהירין להו, ובעז"ה שמשתי אותם ושאר גדולים מופתי הדור, שכולם היה להם קשר תפילין כמו שקושרין אנו. - לכאורה עלה בידו ליישב את דברי הזוהר עם הקשר הפשוט, שאף בו נמצא שני דלתין. אם כי ברור שהמהר"ם די לונזאנו לא מצא בקשר זה את שני הדלתין, ולכן טרח עד הגיעו לארץ ישראל, למצוא את הקשר הגדול [קשר ג]. ומעיד שהקשר שבימיו שנהגו בו כל מופתי הדור הוא הקשר המרובע, ולא של ד' כפולה. וקשר כעין ד' [קשר ב] אינו מזכיר כלל, כנראה לא היה ידוע בסביבתו.

דחיית ההסבר הדחוק בדברי הר"ט ווייל

וראיתי בקונטרס 'קשר הדל"ת של תפילין' (רא"ב בקה, פ"ו א) דן בדברי רבי טיאה הנ"ל, וכתב: 'לכאורה כוונתו הוא, דהיינו שעשו קשר מרובע, וכמו שהביא לעיל. אבל לכאורה האריך שייך להולמו שכל גאוני זמנו הלכו בקשר המרובע, שהוא דבר שאין הדעת מקבלו, וקשה להאמין זה'. [בגלל שהוא סבור שאין לקשר מרובע מקור. ראה על דרך הראיה 'מהיכן ידוע שיעקב חשב שטריימל', ברור, שהרי כתב ויצא יעקב, וכי העלה על דעתו שיעקב יצא ללא שטריימל]. והארץ בדברי נביאות שמה שלא הזכיר הר"ט כלל צורה נוספת מלבד המרובע וד' כפולה, הוא משום שבאמת כמעט כולם עשו קשר כעין ד', [אף שכאמור כלל אינו מוזכר בתשובתו], ורק קצת מהמון העם נהגו המנהג של המרובע. והוא לא רצה למחות על זה. בגלל שאו לא ישמעו למחאתו נגד קשר הב' דלתין. ולכן כתב כי הקשר שלנו הוא כזה, [וצייץ את המרובע], אף 'משמע לכאורה בפשוט שכולם עשו כן' [מרובע], 'אבל הביאור הוא משום שלא רצה לדון בזה לכן כתבו בלשון סתמא'. וכשמעיד רבי טיאה על אביו ור' יונתן ושאר גדולים מופתי הדור שכולם היה להם קשר תפילין כמו שקושרין אנו, לא התכוון כלל לקשר שציייר מספר שורות לפני והכתירו בשם 'הקשר שלנו!!', אלא כוונתו על הקשר הסודי של כעין ד' שאינו מוזכר כלל בכל התשובה, כי חשש שמא בגלל שיזכירו לא יתקבל איסורו על קשר הב' דלתין. - ולא ידעתי מדוע לא העלה על דעתו פתרון פשוט, שר"ט וכל גדולי דורו סברו בפשיטות, שכל מה שנכתב 'קשר ד' הכוונה היא לקשר המרובע, וכשם שר"ט ציייר והסביר שיש בו ב' דלתין, כך סבר שכיון אם מחשיבים רק את הד' של אב"ג, שהוא ד' ישרה, ולא את הד' השניה של ג"ב, שהוא הפוכה, שפיר נקרא הקשר המרובע קשר ד', והוא הקשר בצורת ד' שהזכירו כל הראשונים והפוסקים. **דעת התשובה מאהבה שאין לשנות מהקשר 'המרובע' לב' דלתין** גם בשו"ת תשובה מאהבה (ב. הגהות למג"א כז, טז) כתב למחות על המשנים מהקשר הנהוג [שהוא המרובע הפשוט]: המעיין בבית יוסף סוף ס' לב יראה שהקשר הנהוג אצל רוב העולם [קשר הא], הוא הקשר הישר. שכתב שם, וז"ל, וכופל הרצועה מתחת העניבה ב' פעמים, כי בזה תהא מלמטה צורת דלית ממש, מלבד הריבוע העליון.

ואם לא יכפול הרצועה אלא פעם אחד בלבד³, תצא הקשירה מלמטה וכו' [בבית יוסף ההמשך: צורת שתי וערב]⁴, על כן יכפלוה ב' פעמים, עכ"ל עיי"ש. ואי כקשר שהמציאו החדשים מקרוב זה חמישים שנה [צורה ג], לא תמצא צורה זו [שתי וערב]. אף לא יכפלוה שני פעמים, ועיין בזה. ואנו אין לנו בקשר של תפילין אלא מה שמקובל בידינו, ודי בקבלת מרן הבית יוסף. ולא תאמרן קשר לכל אשר יאמרו החדשים קשר. - ואם כי יתכן שכתב כן נגד הקשר בצורת ד'⁵, אך פשוט שכל דבריו מתאימים למי שמשנה לקשר הד' הכפולה, שאין בו בשעת קשירתו צורת שתי וערב. - אולם כאמור היה קשר זה נהוג אצל תלמידי האריז"ל בארץ ישראל. ובאשכנז נתפשט אצל יחידי סגולה בזמן רבי נתן אדלר זצ"ל, ובעקבותיו נהג כן החת"ס והדברי חיים זצ"ל כמובא בדרך הנשר (תולדות מהר"א, ב. חיודי אור"ח ב). ועיין באשל אברהם (להגה"ק מבוסטשאטש, לב, מג"א ב) שראה קשר זה, והארץ לבאר מדוע אינו משנה ממנהגו לילך בקשר המרובע הפשוט לקשר זה. וכחיום קרוי בפי כל 'קשר צאנז'.

דחיית ההסבר הדחוק בדברי התשובה מאהבה

ובקונטרס 'קשר הדל"ת ש"ת' (הגיל, פ"ד ב, א) דן בדברי התשובה מאהבה, והארץ להוכיח שדבריו נכתבו נגד הקשר המרובע הפשוט. וכתב: ראשית במה שכתב שם 'שלא תמצא שם צורה זו', דהיינו שלא תמצא שם צורת דל"ת. וזהו הא דהביא שם מלשון הב"י, 'כי בזה תהא מלמטה צורת ד' ממש', כדי להקשות מזה נגד הקשר המרובע, שלא תמצא שם צורה זו. - ולא הרגיש שהשמיט התשובה מאהבה בהעתקת הבית יוסף את המילים 'צורת שתי וערב', כמ"ש לעיל. וא"כ שתי וערב היא הצורה שלא תמצא רק בקשר המרובע אם אין כופלין אותו.

עוד כותב: שנית [הוא מעיר], 'שאף לא מכפילין אותו שני פעמים'. והיינו שהקשר המרובע [הפשוט] אין מכפילין אותו שני פעמים, וכדרך שעושים בקשר בעלמא, ולכן חסר כאן בשם קשר, ודוק. - חידש כאן דין 'שם קשר', ותמנהי אם יתיר לקשור בשבת קשר כזה, כי אין לו 'שם קשר'. גם מתעלם מהעובדה שקשר זה מכפילין אותו, כי לאחר שכבר נוצר קשר שמאחוריו נראה כשתי וערב, חוזר וכופל הרצועה לתוכו כדי לכסות השתי וערב, וכנ"ל. ולמעשה כוונת התשובה מאהבה ברורה, שכיון שבקשר מרובע כופל הרצועה שנית כדי לכסות את צורת השתי וערב, כמו שכתב הבית יוסף. מה שאין כן בקשר של דלית כפולה [וה"ה בקשר כעין ד'], שאין בו כלל צורת שתי וערב, וממילא אף אין חוזרים וכופלין כדי לכסותה. ובזה מוכיח שאין קשר זה מתאים לקשר שהביא הבית יוסף.

עוד הביא בקהש"ת (פ"ד ב, ה) להפך את המובן בפשוט מהתשובה מאהבה, ומאריך להוכיח שכותב בעד קשר מעין דלת ונגד הקשר המרובע, וז"ל: הדנה לכאורה צ"ב דמהו כוונתו במש"כ ודי בקבלת מרן הבית יוסף, דא"ת על שלשה האופנים שהב"י הביא בזה, והרי אין אחד דומה להשני, דבהאופן הראשון יוצא **מרובע**. והשלישי הוא דל"ת. והשני אין אנו מבינים כלל מה הוא עושה. והב"י לא העיר ע"ז כלום. וא"כ היכן ראה כאן התשובה מאהבה קבלת מרן ב"ז בזה שהוא עשה דל"ת. אבל למש"כ מובן מאוד, דכוונתו על תחלת דברי הבית יוסף בזה. - עי"ש בקהש"ת שהארץ על סגנון הראיה מוציא יעקב כנ"ל. - ולדידי לא קשיא כלל, שהתשובה מאהבה כתב הערתו על דברי המג"א (כז, טז) שכתב על לשון השו"ע 'המקום שבקשר שנראה כעין דל"ת': מכאן משמע שאין עושים ד' אלא מצד א', והעיר שמדברי הבית יוסף שכתב 'וכופל הרצועה וכו', כמו שהעתיקתי וביארתי לעיל, מוכח שלא כקשר החדש שאין בו לא צורת שתי וערב ולא כפל. ואין צריך לנחש לאיזה דברי בית יוסף התכוון התשובה מאהבה.

צורת דלת בקשר המרובע הפשוט והרצועות

במנהגי מהר"ל (בציצית ותפילין, י): אמר מהר"י סג"ל, רצועות של ראש עשוין לתלות מן הקשר ולהלאה כעין צורת ד. וביאר באליה רבה (כו, יב) כיצד נראה בקשר המרובע הפשוט צורת ד': כתב מלבושי יום טוב [לבעל התו"ט, כז, ה] לפי ששתי הרצועות היוצאים מתוך הקשר למטה, אותה היוצאת לצד שמאל המניח, נמשכת לרוחב, וכמו גג הדל"ת, והיוצאת לצד ימין המניח נמשכת באורך למטה, וכמו רגל בדל"ת ע"כ. וכן הובא במשנה ברורה (כז, לו, ולב, רלב), כמו שצייין בפרי אליעזר - קשר תפילין (מבוא עמ' כח).

צורת דלת בקשר המרובע הפשוט לבדו

באשל אברהם (שם): מה דלכאורה יש לפקפק על מנהגנו, שאין היכר כל כך לצורת ד'. רק הוא כד' חתיכות מרובעות ברבוע הגדול. אין בפקפק זה כלום. כי ג' חתיכות

בראשי תיבות הוא ג"כ חשש סכנה, שמראה סלידה מסמלם של העמים שאנו חוסים בצילם. וסמך על המעיין שיעיין בבית יוסף כדי להשלים לבדו דילוג הוכיח, כדרך המחברים. ובוודאי לא כיון שישלים המעיין 'שלא תמצא שם צורת ד', כמו שטוען הקשה"ת, מה שלא הוזכר כלל לא במג"א ולא בבית יוסף ולא בתשובה מאהבה כאן.
5. הרבה אחרונים ציינו שהתשובה מאהבה מוחה על הקשר של דלת כפולה. אך בזכרון אליהו ובפרי אליעזר (עמ' רמד) נוטים לפרש שמוחה על הקשר בצורת ד' אחת, עיי"ש ואכמ"ל.

3. צורת שתי וערב מאחורי קשר מרובע לפני שכולפו
4. המוסגר נשמט כנראה מאימת הצנזור. ראה בריש תשובה מאהבה ח"א, מאמר 'כסות עינים', בו מאריך במעל שני עמודים בשבח 'האומות שאנחנו יושבים תחתיהם שלים ושקטים', וצריך לדעת שהוא ישב בצילה של המלכה האנטישמית מריה תרזה ימ"ש וגזרותיה על איסור גישואין ליותר מאחד ממשפחה, ועוד. מה שהביא להגירת אלפי יהודים ממדינתה. ורמז למאמר זה בראש הספר שלפנינו. וכן הקדים בכל ספריו. מה שמלמד על גודל החשש בימי מלכה רשעה זו. - ובקונטרס קהש"ת (פ"ד ב, ג) דחה שלא השמיט מפני הצנזור: וא"ת שפיחד מהצנזור, היה כולל להביאו בשקט ובראשי תיבות. ואיני יודע מה פירוש 'להביא בשקט', ולהביא שתי וערב

המרובעות שהם בצורת ד' כהווייתה. הם כסדר כתיבה דעם ישראל, אחת היא מימין לשמאל כסדר כתיבתנו, ואחת היא מלמעלה למטה. ואחת מימין לשמאל, שכן הוא גם כן דרך כתיבה שלנו. מה שאין כן הרבוע הד' הבא לעשות כעין ה', הוא מלמעלה למטה, ואין דרך כתיבה כן כלל.

הסובר שהקשר המרובע נתחדש בדורות האחרונים

כאמור הופיע בזמנו קונטרס 'תפארת חיים' בענין קשר תפילין של ראש בצורת דל"ת דוקא, מהגאון רבי חיים שרגא פייביל פראנק זצ"ל. אין כאן המקום להעתיק את אריכות הדברים שבקונטרס, ואביא ממנו רק מספר קטעים, מהם עולה שלדעתם הקשר המרובע [ציוור א] הינו חידוש שנחדש סמוך לדורותינו, ואולי מפני כן ועל כן מצאו לנוכח להרעיש ולעורר לשנות ממנה שנהגו. - על מה שכתב בויעש אברהם-עטרת זקנים (להגרמ"מ לאנדא זצ"ל, כו): רבים במדינתנו וכולם במדינת גאליציה עושים הקשר של ראש בציוור כזה [ציוור א], ואומרים שהם ב' דלתי"ן מכל צד. ועיין במגן אברהם (כח, טו), ומה שכתב עליו בדגול מרבבה, עכ"ל. כתב (פ"ה, א): כנראה שאנשי גאליציה התחכמו יותר... באו הם והתחכמו לומר שלא רק שצורת דל"ת אחת יש בקשר מרובע, אלא אף צורת ב' דלתי"ן איתנהו ביה, בכדי לצאת ידי חובת הזוהר הק' פ' פנחס (רנח, א) שהצריך לעשות ב' דלתי"ן, וכנראה שאפוא לעשות ב' דלתי"ן ממש ולא יכלו, לכן בדו מלבם לעשות קשר "מרובע" ואומרים שהם ב' דלתי"ן כאילו זה תלוי באמירתם.

והוסיף (שם, א): הנה בעליל שמחמת שחשקה נפשם לצאת ידי חובת הזוהר הקדוש לעשות ב' דלתי"ן, ולא יכלו לעשות ב' דלתי"ן כי לא היו בקיאין בעשייתו, על ידי זה נשתבשו לעשות צורת "חתיכה מרובעת" שאין בו אף צורת ד' אחת, אלא שהם "אומרים" שהם ב"ת דלתי"ן, כאילו זה תלוי רק באמירתן. ובאמת לא רק שאין בו ב' דלתי"ן, אלא אפילו דל"ת אחת אין בו, ואין למדין אפשר משאי אפשר, ואין שעת הדחק רא"י... ומשום כך בנדון דידן נמי, לענין קשר תפילין של ראש שצריך להיות בצורת דל"ת, אם אין שעת הדחק, והסופרים הכשרים שכחי לעשות ב' דלתי"ן ממש, או דלת אחת שהוא עיכובא לדינא לדעת רש"י והגמרא שלנינו והשו"ע ועוד ועוד, מי שאינו עושה כן, ומסתפק "בחתיכה מרובעת" כעין תשב"ץ של ד' תאין לא יצא ידי חובת מצות תפילין, ומקבל עליו אחריות איסור תורה של ביטול מצות תפילין וכל אביזריהו.

ושם (פ"ז יז) כתב: וכנראה שעשיית צורת הדל"ת בקשר עצמו בזמן התפארת אר"י ועוד קודם לו נשתבש, ולא נעשה בדרך הנהוג בזמנינו, ולא מצאו בסדר עשייתו צורת שתי וערב, משום כך ביטלו לגמרי עשיית הדל"ת בקשר עצמו, ובדו מלבם צורה אחרת, ואמרו שהמרובע היא שני דלתי"ן, או הרצועות היוצאות הם הדל"ת.... ומעתה הקולות יחדלון, ועל כולם מוטלת החובה להחזיר עטרה ליושנה, לעשות קשר בצורת דל"ת דוקא.

הסוברים שהקשר המרובע הוא קדום ועדיף

הקונטרס הנ"ל וההזרה, עוררו פולמוס נרחב, וביצץ אליעזר (ט, ט) כתב למחבר הנ"ל, והביא תחילה כמה אחרונים שסוברים שיש לעשות קשר בצורת ד' [צורה הב] ומפקקים בקשר המרובע הפשוט. ושוב הביא 'להמתיק קצת הדינים בזה, מעל ראשי אלה הנהגים לעשות קשר פשוט'. והביא כמה מחברים קדמונים וקדושים אשר בארץ המה, שנהגו כבר לעשות קשר זה. וסיים: 'ח"ו לכנות אלה הנהגים בקשר פשוט, שרבים המה בקרב עדות האשכנזים והספרדים גם יחד, בשם קרקפתא דלא מנח תפילין, ואת המורים להם לעשות כן, לתת להם דין זקן ממרא ופורק עול. ולא תהא כזאת בישראל'. וכן בשו"ת דברי ישראל (וועלץ, ב. קיד קטז). כן הופיעו קונטרס 'קשר תפילין' (להגר"א בריזל זצ"ל), 'קשר של קיימא' (בעילום שם, והוא ממור"ד הגר"ש ברנר זצ"ל), ומאמרים רבים בקבצים תורניים, לבאר היטב את קדמות הקשר מרובע, והיותו מכוון להלכה. ולאחרונה כתב בזה הגרי"ץ האברפעלד שליט"א בקובץ עץ חיים (ת. קנה). ושוב יצא לאור ספר מקיף פרי אליעזר, קשר תפילין (להגר"א פולק, ירושלים ע"ה תשע"ג), ונשנה בקיצור בספרו שו"ת פרי אליעזר (א, אלול תשע"ג) שמוכיח בהרחבה שהקשר הפשוט הוא הקשר שהיה בזמן הראשונים, ושאין בו שום פקפוק. ומנגד י"ל ספר 'קשר הדלת של תפילין' (להגר"א בקר, ירושלים תשע"ב), להצדיק קשר הדלת, ולחזור ולפקק בקשר הפשוט. בעקבותיהם אנסה בס"ד להאיר מקצת את השיטות השונות בענין הקשרים. ואקדים את הידוע, שאין לו לדיין אלא מה שענינו רואות [ומורגלות], ולכן מי שהורגל בקשר מסויים, נוטה לבאר את לשונות הפוסקים לפי הרגלו, אף במקום שאין בהם הכרע, וניתן לפרשם בצורה שונה.

6. במשנה ברורה עוז והדר (לב, ציון תרגל) הביא בשמו שכל אלו נוהגים לעשות קשר כציוור ג, דל"ת כפולה. ולא דק.

7. בספר קשר הדלת של תפילין (א, א. עמ' א) העתיק לשון רש"י בדילוג תיבת [בעניין], או הגירסא כעין ד'. וממילא הוכיח מכאן שצורת הד' בקשר. אבל לגירסא המלאה, הרי כותב

הר"י אסקנדרוני ושימוש רב מתארים עשית קשר המרובע

הרא"ש בהלכות תפילין הביא צורת עשיית התפילין מספר שימושא רבא, וכן הבית יוסף (סוף סימן לב) העתיק מהר"י אסקנדרוני והארוחות חיים והעיטור (תפילין ד) בשם רב האי גאון סדר עשיית הקשר, וכבר הוכיחו שסדר עשייה זו מתאים רק לפי הקשר המרובע, ראה בעולת יצחק (הנ"ל) ובעץ חיים (הנ"ל). ואם כי בתפארת חיים מנסה להסביר שלדעתם הקשר הוא בצורת דל"ת, לא נראים דבריו, ואכמ"ל. - אם כן נראה ברור שבזמן הבית יוסף [וכן בזמן גאונים וראשונים אלו] נהגו בקשר המרובע רוב סופרי הסת"ם.

מרש"י משמע שהקשר המרובע

מלשון רש"י במנחות (לה, ב הני"ל): קשר של תפילין, שישים הרצועות על ראשו [בעניין] שיהא דל"ת⁷, [ובדפודי: 'בעי שיהא דל"ת', והגיה הש"ט מ' והצ"ק: כעין דל"ת, שיהא שדי וכו' - וכן הוא בהעתק לשון רש"י בהלכות קטנות להרא"ש (יב) ובספר התרומה (ריב)]. כדי שיהא שדי נראה עליהן, דשין נראה בקמט בית חיזונה שכפל הקלף כעין ש"ן, ודל"ת נראה בקשר ווי"ד נראה באותו של יד וכו'. בפשטות כוונתו שעל ידי הרצועות שיוצאים מהקשר למטה, [ולא שמקיפים את הראש], נראה דל"ת. שאלו היה נוהג בקשר הב' או הג', אין צריך להזכיר שישים הרצועות שיהא דל"ת, אלא לכתוב בקיצור 'קשר של תפילין, שבראש עשוי כמין דל"ת', כדרך שמבאר צורת הי"ד. וכן הוא מפורש ברש"י שבת (סב, א ד"ה התם): משום ש"ן, שעשויה מעור החיצון עצמו וכו', והדל"ת והי"ד עשויין בקשר, שקושר הרצועה אחת לצפון ואחת למזרח כמין דל"ת. הרי שיציאת הרצועות מהקשר למזרח ולצפון [כלומר לכיוון מטה ולשמאל], היא היוצרת צורת הדל"ת, ולא שהקשר עצמו כמין דל"ת.

ובתפארת אריה (שם) הביא מרש"י שבת (כח, ב ד"ה ש"ן): 'הרצועה נקשרת כמין דל"ת', ולא כתב והקשר כמין דלת. ובברכות (כג, א ד"ה שלא תצא רצועה): ובקשר נראה בעשייתו כמין דל"ת, על שם אחת מאותיות של שדי. ולא אמר ובקשר נראה כמין ד'. אלא ודאי דבקשר גופו אינו נראה רק בעשייתו נראה ברצועות. אך כמדומה שלא דק, שניתן להתפרש בפשטות על כל צורות הקשרים הנ"ל, וכן מרש"י עירובין (פג, א ד"ה הלכה): 'הוא עשוי שדומה לדל"ת', אין ראיה, שניתן לפרש שהוא עשוי כדל"ת עם הרצועות היוצאות ממנו, כמבואר לעיל.

מרמב"ם משמע שהקשר המרובע

הרמב"ם כתב (תפילין ג, יז): ומכניס רצועה של ראש בתובר שלה, ומקיף במדת ראשו וקושר קשר מרובע כמין דל"ת וכו'. הזכרת היות הקשר מרובע, מכרעת שאין כוונתו לקשר בצורה הב', שהרי הוא אינו מרובע אלא כמין ד'. ודוחק לפרש כמו שרצה לפרש המלאכת שמים (כ, בינה א) שהיינו מרובע מצד אחד, שבצד ימין יהיה מרובע כמו ד' ולא עגול כמו ר"ש. שהרי כדי למנוע טעות כזו, היה צריך לכתוב שיעשנו ישר, ולא להזכיר מרובע על קשר שאינו מרובע. ומה שכותב 'כמין דל"ת' כוונתו בפשטות שקשר זה יוצר את צורת הדל"ת, כדרך שכינו כולם את הקשר של ראש.

בעל הרוקח מביא שהקשר הוא מרובע

בספר חכמת הנפש (סודי ריזיא עמ' סב) לבעל הרוקח [הביאו בפרי אליעזר עמ' רד]: לכך משה הוצרך שיראה לישראל לתקן קשר תפילין כמין דל"ת לד' פיצולים, לפי שכתוב וראית את אחורי, והלא אין עורף למלאכים, וכ"ש לכבוד. לכן כמין ד' - ב' רצועות לדעת זויות. וכן הביא בשמו בספר ערוגות הבשם (לרבי אברהם ב"ר עזריאל, ב. 88): כתב הי"ד אלעזר ז"ל, בקשר של תפילין של ראש, ד במו"ם, הרי שם ש שבבתים.

ממהרי"ל נראה שהקשר מרובע

במנהגי מהרי"ל (הני"ל): אמר מהר"י סג"ל, רצועות של ראש עשויין לתלות מן הקשר ולהלאה כעין צורת ד. לכן יזהר לעשות הקשר כעין זה, להיות נמשך הרגל לצד ימין מהעומד אחוריו, אחר שהראה הקב"ה למשה רע"ה קשר תפילין. באשר אמר וראית את אחורי (שמות לג, כג), מסתמא הראהו לקרא בכתיבתה. ולא למשוך הרגל לצד שמאל כזה [דלת הפוכה כברא"ן]. - אם כי את סיוע דבריו ניתן לפרש גם על קשר כמין דל"ת, שלא יעשנה הפוך. אך הפתיחה 'רצועות של ראש עשויין לתלות מן הקשר ולהלאה כעין צורת דל"ת', מתפרשת בפשיטות רק לפי הקשר המרובע, שרק בו צריכים אנו לרצועות התלויות ליצירת צורת הדל"ת. ומזהיר שלא יעשנו הפוך. - ויש שפירשו כוונתו, שמלבד צורת הדל"ת שבקשר עצמו, צריך דל"ת נוספת מהרצועות, כעין משמעות הזוהר הנ"ל. אך ברור שזה דוחק, שלא רמוז על כך בדבריו.

ממלבושי יו"ט והאליה רבה נראה שהקשר מרובע

הלבוש (כו, א) כתב: וצריך שיהא נזיר, שהוא המקום שנראה כעין ד' בקשר, לצד חוץ, ולא לצד הראש, כי זה נזיר מצוה וכו'. והוא ע"פ לשון הטור השו"ע (כו, ע). וכבר

שידקדק בהנחת הרצועות כדי שיהיה בקשר צורת ד', משמע שרק על ידי צורת הנחת הרצועות ניכר הד'. ולא ע"י הקשר לבדו. שצורת הד' תהיה ע"י הרצועות, כמהרי"ל. ולא בקשר עצמו כתרומת הדשן וכקשר הד'.

הבאתי לעיל שהמלוכני י"ט (מבעל התוי"ט, ה) ביאר: לפי ששתי הרצועות היוצאים מתוך הקשר למטה, אותה היוצאת לצד שמאל המניח נמשכת לרוחב וכמו גג הדל"ת, והיוצאת לצד ימין המניח נמשכת באורך למטה וכמו רגל הדל"ת. - הסביר שמראה הקשר נוצר רק על ידי הרצועות. והאליה רבה העתיקו בלי להעיר עליו, וצייר לדבריו את דברי המהרי"ל הנ"ל. - א"כ ברור שהקשר המרובע הוא הקשר שהיה נהוג במדינתן, ולא הכירו כלל צורת הקשר כעין דל"ת, לפרש על פיו את דברי הלבוש, שלא יהפוך הקשר עצמו. [גם בלשון הטור והשלחן ערוך והלבוש, יש לדייק שלא אמרו בפשיטות 'שהוא הקשר שצורתו דל"ת, משמע שאין הקשר דל"ת פשוטה. אך יש לדחות, ואכמ"ל]. והמשנה ברורה (כז, לו) העתיק את דברי האליה רבה בסתם, ראה הלהן.

מתרומת הדשן נראה שהקשר בצורת דל"ת

אולם האחרונים הביאו מתרומת הדשן (פ"כ קט), שנראה לכאורה שנהג בקשר צורת דל"ת, שכתב: וההיא דקשר של תפילין, נראה לע"ד דיפה דקדקת דאין צורת הדל"ת כלל ברצועות התלויות, דהא בעי למימר פרק הקומץ (מנחות דף לה, ב) רצועות כשרים אפי' לא יצא מהן אלא משהו חוץ לקשר, משמע דאין צורת הדלת בהן. וצורת הדלת הוא בקשר לכולי עלמא, וליכא דטעי בהא. וגם איתא התם דשרי התם לתפור הרצועות שחוץ לקשר ע"ש. וגם כתב אשירי (הלכות תפילין, יב) בשם שמושא רבה בהדיא דצורת הדל"ת בקשר עצמו ע"ש, וכן משמע מפרש"י. ונראה לע"ד דצריך שיהא ניכר כמין ד' לאותו העומד מאחוריו, שיראה דל"ת בכתיבתו כזה ד. - לכאורה בא לומר שהדלת בקשר לבדו, ולא ברצועות, ובא לשלול את הקשר המרובע, שצורת הד' בו מורכבת מהקשר עם הרצועות. ובספר תפארת אריה שם כתב ליישב ראיות התרומת הדשן, שהכוונה 'משהו חוץ לקשר' כדאמר רב פפא (מנחות לה, ב) גרדומי רצועות כשרות, שמלבד הקשר יצא מעט רצועות, בשיעור קטן, והוא היוצר את הדל"ת, ולא המשך הרצועות. - הבין כמו הרבה אחרונים, שהתרומת הדשן נהג בקשר בצורת ד' [כציוו ב].

המדייק בתרומת הדשן שגם לדעתו הקשר אינו בצורת דל"ת

אך בספר פרי אליעזר (הג"ל, א, ג) דקדק בלשון התרומת הדשן, שכתב 'פה דקדקת דאין צורת הדל"ת כלל ברצועות התלויות', ולא 'שאין צורת הקשר מרובע'. נראה שלא דן כלל מהי צורת הקשר, אם מרובע או דל"ת, אלא דן רק באיזה מקום מתקיים הדל"ת בקשר הידוע להם, אם בצורת 'ציאת הרצועות [כדעת המהרי"ל] או בגוף הקשר. ועל זה השיב 'צורת הדלת הוא בקשר לכולי עלמא' [כלומר, ולא בעורת הרצועות]. ואדרבא מוכח מדבריו שלא הכיר קשר שצורתו דלת ברורה [כציוו הב], שאז היה כותב בפשיטות, 'צורת הדל"ת נראית בבירור בקשר עצמו, וממילא אין צריך כלל לצרף לקשר את הרצועות התלויות להשלמת צורת הדל"ת'. ואם כן מה

שכתב 'ולכא מאן דטעי בהא', כוונתו לומר שאין לטעות שהקשר המרובע עצמו, בלעדי הרצועות, אינו נחשב לצורת ד. - ודבריו ברורים ונכונים. ואם כן לא נמצא סמך לקשר בצורת ד [הצורה הב] אצל רבותינו הראשונים.

המערערים על הקשר בצורת ד

בספר פרי אליעזר (הג"ל, ע"מ) ליקט את האחרונים שנראה שמחו נגד הקשר בצורת ד [צורה ב], והביא שהראשון שמזכיר בפירוש קשר זה הוא במעשה רקח על הרמב"ם (ויניציה תק"ב, תפילין ג, ג), שכתב: ויש מהמתחסדים שעושים דל"ת א' לבדה כצורת ד' ממש. - משמע שלא היתה דעתו נוחה מהעושים קשר זה. ולדעתו אף התשובה מאהבה מחה נגד קשר זה. ולא הכיר את הקשר של הד' הכפולה. וכן המאורי אור (וירמ"ז) שכתב והעושים ד' ממש, או כפולה בשני קשרים מתאימים [צורת שני דלתין] קרוב לפסול. וכן משמע מהאשל אברהם (בוטשאטש, הג"ל) ומהתפארת אריה (הג"ל).

דעת המשנה ברורה בצורת הקשר

הבאנו לעיל, שהמשנה ברורה (כז, לו) העתיק את האליה רבה, שברור שכונתו לקשר המרובע, ולא העיר עליו שיש קשר אחר. ובמהדורת עוז והדר תמהו עליו שהרי השו"ע (כב, נב) כתב שהקשר עצמו הוא בצורת דל"ת. (וכבר כתבתי שפשוטו שהעושים קשר מרובע גם כן סוברים שקשר זה הוא כמין דל"ת, וא"כ לא קשיא מידי). ודחקו ששיטתו שצריך שתהא צורת ד' ברצועות מלבד צורת הדל"ת שבקשר. אך ברור שאלו סבר כן היה מבאר כוונתו, ולא מעתיק בסתם את דברי האליה רבה. וכבר הבאתי בתחילת דברי שעל דברי השו"ע הנ"ל, כתב המשנה ברורה (כב, נב) שיש נוהגין לעשות קשר של שני דלתין, וציון לתפארת אריה בשם תשובה מאהבה שהעושים קשר של דלת הוא יותר מכוון. וראיתי שתמהו על המשנה ברורה, שכאן מכריע שעדיף לעשות קשר צורת דל"ת, ולעיל לא הזכיר זאת. - אך המעיין בתשובה מאהבה יראה שסבר בפשיטות שצריך לעשות את הקשר המרובע, שהוא לדבריו נוהג אצל רוב העולם, וכן הבין התפארת אריה [שכותב בשערי אמת שם בפרוטרוט את צורת עשיית הקשר, והוא הקשר המרובע] בדבריו. ובא לשלול את קשר שני הדלתין. הן ממה שהציב דבריו על המגן אברהם (כז, טו) השולל את הצורך בקשר שיש בו דל"ת משני צדדין, והן מהעתקתו את לשון הבית יוסף שנראה כן מצורת העשייה. ואם כן אף המשנה ברורה כשכתב 'קשר של דל"ת אין כוונתו דווקא לקשר בצורת דל"ת, אלא גם לקשר המרובע, שכאמור התשובה מאהבה והתפארת אריה קוראים לו קשר דל"ת, וכנ"ל. - והנה ברור שהמשנה ברורה שהיו פתוחים לפניו כל ספרי האחרונים שהרעישו נגד הקשר המרובע, והתעלם מהם כליל, סבר שאין בכל דבריהם כדי להביא יחידים או קהילות לשנות המנהג, ועל כן נמנע מלדון כלל בצורת הקשרים, מלבד שילול הקשר של שני דלתין.

זיו ההיכל - פקודת משה

ממרון רבינו הגה"צ גאב"ד נוה אחיעזר זצ"ל

ודאי ג"כ אני ה"א, ולא עוד אלא אל תפנו אל האלילים ואהלי מסכה לא תעשו לכם, אלו שאינם נוטים שכמם לסבול עול התורה והמצות ואין להם שום קישור עם היהדות, אלא שאין פורשים מן הציבור להחליף ח"ו דת אומה זו בדת אומה אחרת, אפילו דא ג"כ אני ה' אלקיכם, עיי"ש דפח"ח וראויים הדברים למי שאמרם. וזה י"ל שמכריז הנביא לנחם את ישראל, דאפילו עמי, פשוטי העם ינוחמו, משום יאמר אלקיכם, כי על כל בני מכל הדרגות אומר השי"ת אני ה"א, וזה נחמה לכל ישראל, ודו"ק.

נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם וגו'. י"ל עפ"י מ' שהביא בספר אמרי רגש (מאמר שני) בשם הרה"ק מהרד"ם מטשארטקוב זצ"ל, לפרש מה שנאמר בתורה בג' פסוקים תכופים זא"ז אני ה"א, קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם, דזה קאי על אלו המתנהגים בפרישות ובקדושה וטהרה, ואין להם בעולמם אלא תורה ועבודה וגמ"ח, דא ודאי אני ה"א, ועוד איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, אלה העוסקים בישובו של עולם שאינם פרושים אלא שמעשיהם עפ"י התורה והמצוה בין במצות שבין אדם לחבירו ובין במצות שבין אדם למקום,

אוצרות ההיכל

פנינים לפרשת השבוע

מאוצרותיו של מורינו הרב הגאב"ד שליט"א שקיבלם מרבותיו ומזקני הדור הקודם

הכוונה כשמרדכי'לע רואה עגלות נושאות נשים שעוברות בבישטענא [בה התגורר הרה"ק מנאדבורנא ז"ע והיתה בדרך לספינקא], בדרכם לתת קוויטלעך ופדינות לר' מאיר-יוסף [כך היה נהג לקרוא לאמרי יוסף בהיפוך שמון] בספינקא, על זה אמרה התורה למרדכי'לע 'לא תחמוד אשת רעך'...

מה שייך לא תחמוד אצל הרבי ר' מרדכי'לע? ולא תחמוד אשת רעך. שמעתי ממור"ר כ"ק אדמו"ר מהרי"י מספינקא זצ"ל, שהרה"ק הרבי ר' מרדכי מנאדבורנא ז"ע היה אומר, הן התורה נאמרה לכל איש ישראל, וגם למרדכי'לע, ומה שייך אצל מרדכי'לע 'לא תחמוד אשת רעך?' אלא

<p>פתרון החידה השבועית (דברים-ת"ב)</p> <p>בפרשת דברים (ג, ט) נזכר החרמון וברשי"א איתא דיש לו ארבע שמות חרמון, שגיר, שרין ושיאן. בכל הארבעה יש את האות נ' (חמישים) ושנים מהשמות 'שרין' ו'שיגיר' מורכבות מאותן ארבעה אותיות.</p> <p>תשעה באב בנימטריא תשי"פ, וא"כ השנה שנת תשפ"א אהנו כבר אחרי י"תשעה באב. © כל הזכויות שמורות</p>	<p>חידה לפרשת השבוע</p> <p>המישים לכל הארבע ושנים מאותן ארבע.</p> <p>חידה לתשעה באב</p> <p>בר"ח אב אמר המלמד לתלמידיו: השנה אהנו כבר אחרי תשעה באב.</p>
--	---

גמ"ח כלי עבודה "אביה" רח' עמרם גאון 3 בחצר. שיכון 1

בנהלת הר"ר פסח קיבלביץ הי"ו

רוב כלי העבודה: פטישון, קונגו, רתכת, דיסק, מוקדחות, מברגות, וכיו"ב

שעות פתיחה: 15:15-14:30 20:00-20:45 בתיאום בטלפון: 050-4159000